

Andrési Pál

Cselekvő természetvédelem

„Az egyensúlyban lévő természet
utánozhatatlan szépségű,
és nélkülözhetetlen ahhoz,
hogy az ember ember maradjon.”

Konrad Lorenz

CSELEKVŐ TERMÉSZETVÉDELEM

**A hazai védett és veszélyeztetett növény- és állatfajokra vonatkozó
aktív természetvédelmi eljárások
esettanulmány-gyűjteménye**

2., átdolgozott kiadás

Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület

Budapest

Orchis Természetvédelmi Egyesület

Ásotthalom

2002

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	11
ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ	15
I. BEVEZETÉS	17
II. A TERMÉSZETVÉDELEM JELENLEGI HELYZETE	20
III. AZ AKTÍV TERMÉSZETVÉDELEMRŐL	23
A) Aktív természetvédelem a növényvilágban	24
1. Az eredeti élőhelyen történő védelem lehetőségei (insitu védelem)	25
1.1. Helyi őrzés	25
1.2. Bekerítés, útlezárás	26
1.3. A munkálatok idejének és módjának megválasztása	27
1.4. A környezeti feltételek biztosítása	29
<i>1.4.1. Fényviszonyok</i>	29
<i>1.4.2. Vízügyviszonyok</i>	30
<i>1.4.3. Talajviszonyok</i>	32
<i>1.4.4. A fajok közti konkurencia (kompetíció) csökkentése</i>	33
1.5. Magvetéssel történő szaporítás	35
1.6. Az eredeti élőhelyen történő védelem egyéb módjai	37
<i>1.6.1. Az erózió megakadályozása</i>	37
<i>1.6.2. A vegyszerezés elleni védelem</i>	37
<i>1.6.3. Természetvédelem égetéssel</i>	38
<i>1.6.4. A mesterséges beporzás</i>	38
2. Az eredeti élőhelyen kívüli védelem lehetőségei (exsitu védelem)	38
2.1. Természetvédelem növénygyedek mesterséges áttelepítésével	39
<i>2.1.1. Áttelepítés veszélyeztetett élőhelyekről biztonságos élőhelyekre</i>	39
<i>2.1.2. Visszatelepítés a jelenlegi lelőhelyről az egykori lelőhelyre</i>	42
<i>2.1.3. Kipusztult növények külföldről történő visszatelepítése</i>	43
<i>2.1.4. Populációk keverése áttelepítésekkel</i>	44
<i>2.1.5. Telepítés botanikus kertekbe</i>	44
2.2. Mesterséges szaporítást követő visszatelepítés a jelenlegi és az egykori lelőhelyekre	45
<i>2.2.1. A mesterséges szaporítást követő kitelepítések</i>	46
<i>2.2.2. Kipusztult növényfajok mesterséges szaporítása, telepítése</i>	53
<i>2.2.3. Mikroszaporítás – a legújabb szaporítási mód</i>	54

B) Az állatvilág aktív védelme	56
1. A gerinctelen állatvilág aktív védelme	56
1.1. A puhatestűek	56
1.2. Az ízeltlábúak	57
1.2.1. A rákok	57
1.2.2. A százlábúak és a pókok	58
1.2.3. A rovarok	58
1.2.3.1. A szitakötők	58
1.2.3.2. A bogarak	59
1.2.3.3. A lepkék	61
1.2.3.4. A hártýásszárnyúak	62
a) A hangyák	62
b) A magános méhek	64
c) A poszméhek	66
1.2.3.5. Az élösködő (parazita) fajok	69
2. A halak aktív védelme	70
3. A kétéltűek aktív védelme	74
4. A hullók aktív védelme	82
5. A madarak aktív védelme	88
5.1. Madártelepítések	88
5.1.1. Gyakoribb madárfajok telepítése hagyományos madárodúval	88
5.1.2. Ritkább madárfajok telepítése hagyományos madárodúval	90
a) Szalakóta	90
b) Kék galamb	92
c) Füleskuvik	92
d) Macskabagoly	93
e) Egyéb bagolyfajok	94
f) Hantmadár	94
5.1.3. Madárfajok telepítése hagyományostól eltérő madárodúval	95
a) Vörös vércse	95
b) Gyöngybagoly	96
c) Kuvik	98
d) Sarlósfecske	99
e) Fakusz	100
f) Vízirigó	101
g) Molnárfecske	102

h) Kis légykapó.....	104
i) Búbospacsirta	104
5.1.4. Mesterséges fészekiüreg kialakítása a talajban.....	105
5.1.5. Műfészkek kihelyezése.....	107
a) Műfészkek nappali ragadozó madaraknak.....	107
b) Műfészkek kihelyezése baglyoknak.....	113
c) Műfészkek kihelyezése hollónak	114
d) Műfészkek készítése fecskéknek	114
e) Műfészkek gólyáknak	115
f) Műfészkek készítése gémféléknek	116
g) Műfészkek kihelyezésével kapcsolatos egyéb megfigyelések	116
5.1.6. Nádi, vízi és parti madarak telepítési lehetőségei.....	117
a) Réce és lúdfélék telepítése	117
b) Guvatfélék telepítése	118
c) Telepítés varsababával	119
d) Csérek, szerkők telepítése	121
e) Parti madarak telepítése	123
5.1.7. Közvetett madártelepítések	125
a) Erdők, fasorok, bokrosok telepítése	125
b) Víz pótlása, lecsapolása	126
c) Avas nádasok megőrzése	127
d) Bokrosok megfelelő kialakítása.....	128
5.2. Madáretetések	129
5.2.1. Hagyományos téli madáretetés.....	129
5.2.2. Ragadozó madarak téli etetése	132
5.2.3. A tűzok téli etetése	134
5.2.4. T-fák kihelyezése	134
5.2.5. Bagolyetető építése	135
5.2.6. Űrge telepítése prédának	135
5.2.7. Bodzások telepítése	136
5.2.8. Vízi és parti madarak etetése.....	137
5.2.9. Madáritató és -fürdő készítése.....	137
5.3. Madárvédelmi eljárások.....	138
5.3.1. Ragadozómadár-védelem.....	138
a) A fészkelőhelyek őrzése.....	138
b) Fészekvédő ernyő felszerelése	139

c) Fészekellenőrzés fiókamentéssel	140
d) A káinizmus elleni védelem.....	141
5.3.2. Madárfészkek áttelepítése	142
5.3.3. Az elektromos áramütés okozta madársérülések számának csökkentése	143
5.3.4. Agrárterületen költő madarak védelme	145
5.3.5. Veszélyeztetett madárfiókák adoptálása.....	147
5.3.6. Madárfészkek védelme ragadozók ellen	149
a) Fészekfosztogató madarak elleni védelem	149
b) Fészekfosztogató emlősök elleni védelem	150
5.3.7. Egyéb madárvédelmi eljárások.....	151
a) Fészekfosztogatók létszámának csökkentése	151
b) Elhagyott récetojások mentése	152
c) Ragadozó madarak visszazállítása eredeti élőhelyükre	152
d) Fecskementés	153
5.4. Intenzív természetvédelmi eljárások.....	153
5.4.1. Tűzokvédelem	153
5.4.2. Uhutelepítési program	157
5.4.3. Kékcsőrű réce újrachonosítási kísérlete	159
5.4.4. Egyéb madárvédelmi programok	160
a) Országos Fogolyvédelmi Program.....	160
b) Egyéb fajvédelmi programok.....	161
5.4.5. Állatkertben nevelt madarak visszatelepítése.....	161
a) Hollók visszatelepítése.....	161
b) Gulipán visszatelepítése	162
5.4.6. Ragadozó madarak mentése, tenyésztése, visszavadtítása.....	163
a) Ragadozó madarak mentése	163
b) Ragadozó madarak tenyésztése	165
c) Ragadozó madarak visszavadtítása.....	167
5.4.7. Madárfiókák, sérült madarak mentése, nevelése	168
5.5. Madárfajok szaporodásának fékezése	170
5.5.1. Vetési varjú.....	170
5.5.2. Bütykös hattyú	171
5.5.3. Kárókatona.....	172
5.5.4. Sirályok.....	172
6. Az emlősök aktív védelme	174
6.1. A denevérek aktív védelme	174

6.1.1. Erdők, parkok.....	175
6.1.2. Barlangok, bányák	175
6.1.3. Épületek.....	176
6.1.4. A denevérek mesterséges telepítése	177
6.1.5. Egyéb védelmi intézkedések	180
6.1.6. Denevérmentés	182
6.2. A rágcsálók aktív védelme	182
6.2.1. A pelék védelme.....	182
6.2.2. Ürgék telepítése.....	183
6.2.3. Hódok újratelepítése	184
6.3. A ragadozók aktív védelme.....	185
6.3.1. Vidravédelem.....	186
6.3.2. Egyéb ragadozók védelme	187
IV. AZ ÁLLATKERTEK SZEREPE AZ AKTÍV	
TERMÉSZETVÉDELEMBEN	188
ZÁRSZÓ.....	191
A TERMÉSZETVÉDELMI HATÓSÁGOK CÍMJEGYZÉKE	193
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	195

ELŐSZÓ

Szakmai körökben közismert, hogy természetvédelmet magas színvonalon, hosszú időn keresztül társadalmi támogatás nélkül művelni nem lehet. Azt is tudjuk, hogy az intézményes hazai természetvédelem kerekén félévszázados történetében a legfőbb kezdeményezők nem az állampolgárok és nem a társadalmi szervezetek voltak, hanem a hivatásos természetvédők. Sajnálatosnak is minősíthetnénk azt a történelmi tényt, hogy a hazánkban jelenleg törvényes védelem alatt álló természeti értékek (700 ezer hektár természeti terület, háromezer barlang, ötszáz növényfaj és 850 állatfaj) túlnyomó többségét „hivatalból” helyezték védelem alá. A társadalom egyes rétegei ezt a tevékenységet sokkal inkább gátolták, akadályozták, mintsem kezdeményezték vagy támogatták. Az elmúlt évtizedeknek e vonatkozásban legnagyobb kudarca éppen az, hogy a védetté nyilvánításokhoz, majd pedig a védelem alá helyezett természeti értékek megőrzéséhez nem tudtunk megfelelő társadalmi támogatást szerezni.

A természetvédelem társadalmi segítésére vállalkozó szerveződések a hetvenes évek elejétől kezdve folyamatosan – de a szükségesnél jóval lassúbb ütemben – jöttek létre, és – néhány kivételtől eltekintve – gyermekbetegségeiket még máig nem nödték ki.

A természetvédelmi társadalmi szerveződések legalapvetőbb feladata az lenne, hogy a maroknyi hivatásos természetvédő és a tízmillió lakos között hidat verjenek, biztosítsák az összeköttetést, szélesítsék a kört, szerezzenek „önkéntes katonákat”, terjesszék a természetvédelmi szemléletet, neveljenek, oktassanak, képezzenek, formálják az emberek tudatát, támogassák a hivatásos „megszállottak” tevékenységét, a lakosság és a hivatalok között teremtsenek és tartsanak fenn állandó párbeszédet.

Sajnos az elmúlt két évtizedben létrejött ilyen szervezetek – a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület valamint néhány hozzá hasonló egyesület, szakkör, klub, kör stb. kivételével – inkább saját magukkal, egymással, valamint a hivatásos szervezetek kritizálásával, nemegyszer azok ócsárlásával voltak elfoglalva.

Szerencsére a helyzet lassan változik, ugyanakkor a javulás üteme nagyon lassú. Egyre több azonban a jó példa, amelyek között elsősorban azokat a nem hivatásos – de korántsem műkedvelő – szakembereket kell megemlíteni, akik oktató, nevelő, gazdasági, államigazgatási vagy egyéb tevékenységük mellett a természetvédelmi tudás alakítását elősegítő műveket írnak, jelentetnek meg, és/vagy előadásokat

tartanak. Ők lettek a természetvédelem „hittérítői”, „önkéntes papjai”, társadalmi szószólói.

Valószínű, hogy az ő szavuk vagy írásaik a nagyközönség szemében hitelesebbek, érthetőbbek és megemészthetőbbek lesznek, mint a gyakran kategorikusabban, szögletesebben vagy nagyképűbben szóló, ill. fogalmazó hivatásosaké.

Elsősorban ezért kell nagy örömmel fogadni Andrési Pál kezdeményezését és olvasni könyvét.

Szakmai körökben az is nyilvánvaló, hogy az úgynevezett passzív, csak az őrzést felvállaló természetvédelem csak ott művelhető, ahol az ember természetátalakító tevékenységének megkezdése előtt nagy kiterjedésű érintetlen területek, ill. természeti értékek (erdők, füves puszták, sivatagok, mocsarak, barlangrendszerek stb.) kerültek törvényes oltalom alá. Ez a passzivitás azt jelenti, hogy a természetvédelmi szervezet hagyja működni, érvényesülni, hatni a természetes folyamatokat, azokba semmiféleképpen nem avatkozik bele. Egy ilyen területen a természeti jelenségek szabadon zajlanak le, működnek a tűzhányók, vízesések, gejzírek, a füves puszták és mocsarak azok maradnak, aminek a természet teremtette őket, vagy úgy alakulnak át, ahogyan a földmozgások, éghajlatváltozások, időjárási viszonyok lehetővé teszik, vagy éppen diktálják — az élővilágban kialakult évmilliós törvényszerűségek szabadon érvényesülnek. Ilyen helyeken a természet aktív, az ember passzív. A természetvédelmi szervezetnek csupán az a dolga, hogy a területet őrizze, figyelje a természeti jelenségeket, és gondoskodjon a tudományos kutatások feltételeinek megteremtéséről.

Nyilvánvaló, hogy Európában az ilyen területek kiterjedése és száma eléggé megfogyatkozott, hazánkban pedig néhány barlangtól, barlangszakasztól eltekintve már nem található.

Számunkra tehát egyetlen lehetőség maradt: a cselekvő, aktív, beavatkozó természetvédelem, ami azt jelenti, hogy a természet megmaradt értékeit, ezeket a különös szigeteket csak akkor tudjuk saját magunk és a jövő nemzedékek számára átmenteni, megőrizni, ha munkánk során az ember évezredes természetátalakító tevékenységét figyelembe vesszük. Ott, ahol az ember által átalakított, roncsolt, megbolygatott vagy éppen elszennyezett földterületeket helyezünk védelem alá, és/vagy ezek a megművelt vagy beépített területek közé szorítva, mozaikszerűen elszórva, azokkal körülveve, sziget- vagy félszigetszerűen, szórványosan helyezkednek el, a be nem avatkozó, passzív módszer eredménytelen. Ilyen helyeken éppen a védett természeti értékek pusztulása, ritkulása vagy elvándorlása döbbsentette

rá a természetvédelmi szakembereket arra, hogy a passzív, csak a védelemre szorító, csupán az őrzésben megnyilvánuló természetvédelem nem lehet a jövő útja, önmagában menthetetlenül a védeni kívánt értékek megsemmisüléséhez vezet.

Azt, amit az ember évezredekken keresztül átalakított, elrontott, egyrészt helyre kell állítani, másrészt a terület már nem hagyható magára, igényli az ember folyamatos gondoskodását, ápolását, beavatkozását. A természetben mindig az a kívánatos, hogy az „magától működjön”, átalakított területeken azonban ennek előfeltételeit az embernek kell megteremteni.

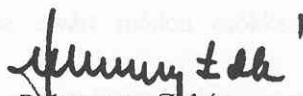
Ha például egy mocsár környékén vízrendezést végeztek, ha egy folyókanyart kiiktattak, ha egy természetes vízutánpótlást megszüntettek, akkor a védeni kívánt természeti érték további vízügyi beavatkozás nélkül nem menthető meg. A valamikori ősgyepből kialakított legelőt folyamatosan legeltetni, az erdők irtása révén létrehozott rétet kaszálni, a halastavakban megtelepült nádat időnként aratni, a levágott erdőt felújítani és művelni szükséges.

Másodsorban emiatt kell örülni annak, hogy a könyv szerzője „amatőr létére”, vette a bátorságot, és olyan könyvet írt, amelyet hazánkban eddig még a hivatásos természetvédők, az ökológusok vagy a biológiával foglalkozó tudósok sem alkottak.

A rosszmájúak, az irigykedők vagy a minden káán csomót keresők persze a könyvből megírtakba sok helyen beleköthetnének, és talán egy-két esetben igazuk is lehetne. A könyv szerzője azonban művét nem a kívülállók magabiztosságával, hanem komoly szakmai felkészültséggel, nagy lelkesedéssel és tiszteletre méltó szerénységgel írta meg.

Írását minden hivatásos és műkedvelő természetvédőnek ajánlom.

Sopron, 1996. január 31.

Rákonczay Zoltán
erdőmérnök

nyugalmazott természetvédelmi
miniszterhelyettes